
Istraživanja

Izvorni znanstveni članak
316.663-055.2(497.5):32

Žene Hrvatske u Europi

SMILJANA LEINERT NOVOSEL*

Sažetak

Slabija zainteresiranost za politiku, rjeđe uključivanje političkih tema u privatne razgovore, te manja sklonost svrstavanju uz neku od političkih opcija, osnovne su značajke političkog "profila" europskih žena početkom ovog desetljeća.

Hrvatska pokazuje sasvim specifičnu sliku u odnosu prema europskim zemljama: naglašeni interes žena za politiku, vrlo sličan onome muškaraca! On samo djelomično potvrđuje "zakonitosti" o porastu obrazovne razine, zapošljavanju izvan doma, te srednjoj životnoj dobi kao katalizatorima uključivanja žena u svijet politike. Tranzicija, ratne okolnosti i "naslijeđe" socijalističke ideologije objašnjavaju veliku ispolitiziranost ljudi i neznatne razlike s obzirom na spol.

I.

Nedavno me u društvu iznenadila izjava jednoga od prisutnih koji se upravo vratio iz Londona, sa službenog puta. "Ljudi, pa tamo uopće nitko ne govori o politici! Ovdje, čim otvoriš oči i odeš po novine, već se uključuješ u politiku!" Netko bi mogao primijetiti kako citirana izjava i ne mora biti točna, ali je ona simptomatična, ne toliko za Engleze, koliko za nas u Hrvatskoj. Je li interes za politiku postao jednom od glavnih osobina građana ove zemlje proteklih godina? Je li on potenciran intenzitetom tranzicijskih lomova koji su na scenu doveli višestranačje i demokraciju, ali i strahote ratnih stradanja? Jesmo li prvi put, mislim na svoju generaciju, shvatili da se politika sasvim jasno prelama kroz naše sudbine i na to nas podsjeća gotovo dvadeset četiri sata na dan? Jesmo li svi jednako "pogođeni" politikom ili, drugim riječima, bavimo li se mi politikom onoliko koliko se ona bavi nama?

Ako je točno da smo politikom obilježeni svi, bilo bi logično zaključiti kako se za nju jednako zanimamo bez obzira na spol, dob, zanimanje ili neko drugo obilježje. Je li to baš tako?

* *Smiljana Leinert Novosel*, docent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Statistika.

Nakon Drugog svjetskog rata sva su istraživanja u Europi pokazivala manju zainteresiranost žena za politiku od muškog dijela populacije.

Zaključci su se oslanjali na podatke o učestalosti razgovora žena o političkim temama s bliskim prijateljima, praćenju vijesti iz tiska, radija i televizije, njihovom osobnom procjenom zainteresiranosti za politička zbivanja, sklonošću da se uključe u rad pojedinih političkih stranaka i slično.

S vremenom je ipak dolazilo do stanovitih promjena koje nam slikovito prikazuju istraživanja u jednoj od vodećih europskih zemalja — Francuskoj. Ovdje je od početka šezdesetih pa sve do devedesetih godina praćeno ne samo kretanje interesa za politiku u cijelosti, već je posebna pažnja bila usmjerena na razlike koje se ovdje javljaju s obzirom na spol. Tako je u Francuskoj 1953. godine¹ uočena izrazita razlika u zainteresiranosti za politiku između muškaraca i žena: dok je 60% žena izjavljivalo kako ih politika uopće ne zanima, tek je 28% muškaraca to odgovorilo (razlika od 32 indeksna poena). Do idućeg istraživanja, 1969. godine² razlika u postocima između muškaraca i žena smanjila se na 13 poena (34% muškaraca je izjavilo da ih politika ne zanima, dok je taj postotak kod žena bio 47%), da bi se 1978. godine³ zaustavila na 7 poena (13% odgovora kod muškaraca i 20% odgovora kod žena). Ovo jasno ukazuje na trend stalnog približavanja odgovora muškaraca i žena.

Međutim, nadolazeće razdoblje svjedoči o zastoju, pa čak i promjeni smjera kretanja ovih odnosa, što se očituje kroz podatke istraživanja u zemljama Europske zajednice, 1983. i 1987. godine.⁴ Na pitanje “Kad ste s prijateljima, razgovarate li o politici?”, 1983. godine 22% muškaraca i 37% žena odgovorilo je *nikada* (razlika od 15 poena), da bi četiri godine kasnije na isto pitanje dobiveni odgovor iznosio 29% kod muškaraca i 39% kod žena (razlika od 10 poena). Ukratko, zainteresiranost se za politiku smanjila, dok je razlika među spolovima ostala jednaka. Ovdje možemo samo nagađati o mogućim uzrocima općeg smanjenja interesa za politiku: je li smanjeni interes kod oba spola rezultat usmjeravanja na druga područja interesa (privređivanja, ekologije i slično), ili je smanjeni interes, mjereno kroz razgovor s prijateljima, ukazao na promjenu važnosti pojedinih kanala komuniciranja, npr. veća važnost elektronskih medija. Moguće je pretpostaviti i to da u stabilnim demokracijama Europe, gdje su mehanizmi rješavanja političkih problema izuzetno razvijeni, čovjek kao pojedinac osjeća manju potrebu da osobnim angažmanom pokuša riješiti

¹Mossuz—Lavau, J. 1991., str. 2.

²Isto, str. 2.

³Isto, str. 2.

⁴Supplements No. 16. i 26. to *Women of Europe*.

neki politički problem, pa stoga u neformalnim krugovima ovakve teme rjeđe postaju predmetom interesa.

Kako se proces dalje razvijao govore nam podaci europskog istraživanja prikupljeni tijekom 1989. godine.⁵ Iako je u prvom redu provedeno kako bi odgovorilo na pitanje o zainteresiranosti pojedinih zemalja za širenje članstva i razvijanje novih oblika suradnje zemalja Europske zajednice,⁶ njime se pokušalo odgovoriti i na pitanje o zainteresiranosti za politiku, žena zemalja ove zajednice.

Kakvi su rezultati prikupljeni i u kojoj se mjeri razlikuju od dosadašnjih?

Europski su ispitanici odgovarali u skladu s nešto naglašenijim interesom za politiku kod oba spola, ali još uvijek s evidentnim zaostajanjem interesa žena prema muškarcima. O tome svjedoče odgovori dobiveni na pitanje: “Kako biste ocijenili svoj interes za politiku: jako sam zainteresiran, prilično, slabo ili potpuno nezainteresiran?” Odgovore vidimo na sljedećoj tablici:

Tablica 1: Kako ocjenjujete svoj interes za politiku?

	Muškarci%	Žene%
Jako zainteresiran(a)	16	7
Prilično	37	28
Slabo	30	36
Nezainteresiran(a)	16	29
Bez odgovora	1	7
Ukupno	100	100

Dok je gotovo svaki drugi muškarac jako ili prilično zainteresiran za politiku, kod žena je to tek svaka treća ispitanica. Sukladni su tome i podaci o potpuno nezainteresiranima, koji opet apostrofiraju žene s podatkom od gotovo 30%, gotovo dvosturko većim od onoga kod muškaraca. Iako je zainteresiranost za politiku u cjelini porasla, razlika među spolovima se potencira u usporedbi sa 1978. godinom. Je li to jednako u svim zemljama Europske zajednice, vidjet ćemo nešto kasnije u tekstu.

⁵Istraživanje je obavljeno u srpnju 1989. godine na reprezentativnom uzorku od 11.815 stanovnika zemalja Europske zajednice.

⁶Europska zajednica je u vrijeme istraživanja imala 12 članica: Belgiju, Dansku, Njemačku, Grčku, Španjolsku, Francusku, Irsku, Italiju, Luksemburg, Nizozemsku, Portugal i Veliku Britaniju. Iako je od prosinca 1991. godine prerasla u Europsku uniju, a članstvo joj se do danas povećalo na 16 zemalja, u tekstu ćemo i dalje upotrebljavati naziv Europska zajednica, što je i bio slučaj 1989. godine.

Bez namjere da dokažemo kako je Hrvatska po zanimanju pučanstva za politiku već odavno sastavni dio Europe, što se gotovo kao kompleks već duže vrijeme sugerira baš iz političkih krugova, razmotrit ćemo kako se tu uklapaju najnoviji podaci istraživanja “Izbori ’95”⁷, koji relevantno mogu odgovoriti o stupnju politiziranosti ljudi, posebice žena u Hrvatskoj. Sadržajno analogno pitanje, podsjetimo li na značaj izbora za politiku neke zemlje, postavljeno je ovako: “Kako procjenjujete svoj interes za izbore?” Odgovori su unijeti u sljedeću tablicu.

Tablica 2: Vlastita procjena interesa za izbore

	Muškarci%	Žene%
Jako sam zainteresiran(a)	36	12
Srednje zainteresiran(a)	50	60
Ravnodušan, izbori me ne zanimaju	14	14
Ukupno	100	100

U Hrvatskoj 86% muškaraca i isto toliko žena izjavljuje kako su jako ili srednje zainteresirani za izbore. Među ravnodušnima, nezainteresanima za ovu problematiku, nalazimo ponovno jednak postotak među spolovima, i to znatno niži nego u zemljama Europske zajednice!

Ovi podaci potvrđuju tezu o hiperpolitiziranosti naših ljudi i jasno podupiru mišljenje o prožetosti, gotovo možemo reći zasićenosti naših života politikom. Iako dio intenziteta možemo pripisati vremenskom podudaranju provođenja istraživanja i izbora, vjerujemo da bi slični odgovori bili dobiveni i u neko drugo vrijeme.

Ono što je ovom prilikom zanimljivije jest izrazito naglašeni interes žena u Hrvatskoj za izbornu, odnosno političku problematiku, ne samo u odnosu prema ukupnim, već i pojedinačno navedenim podacima za svaku članicu Europske zajednice. Taj interes istodobno osjetno premašuje interes europskog muškarca za politička zbivanja! Podaci su unijeti u Tablicu 3.

⁷Istraživanje “Izbori ’95” provedeno je u organizaciji Fakulteta političkih znanosti, a u okviru projekta “Izbori, političke stranke i političko ponašanje birača” na uzorku od 1144 osobe u Hrvatskoj (podaci prikupljeni od 17. do 24. listopada 1995. godine).

Tablica 3: Razina zanimanja za politiku prema spolu i zemlji podrijetla ispitanika

	Belgija		Danska		SR Njemačka	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Jako	10	3	25	15	23	13
Prilično	23	15	33	44	52	38
Slabo	33	34	16	32	21	36
Ne	31	44	5	8	4	12
Bez odgovora	2	3	1	1	-	1
Ukupno	100	100	100	100	100	100

	Grčka		Španjolska		Francuska	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Jako	22	6	9	3	17	7
Prilično	46	30	27	16	34	29
Slabo	22	35	25	23	33	40
Ne	10	28	39	57	15	23
Bez odgovora	-	1	1	1	-	-
Ukupno	100	100	100	100	100	100

	Irska		Italija		Luksemburg	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Jako	11	2	7	2	16	5
Prilično	33	26	27	13	38	27
Slabo	33	31	45	39	36	51
Ne	22	36	22	45	10	15
Bez odgovora	1	-	-	-	-	2
Ukupno	100	100	100	100	100	100

	Nizozemska		Portugal		Velika Britanija	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Jako	25	9	2	2	21	9
Prilično	44	38	8	4	42	35
Slabo	27	38	56	35	26	36
Ne	5	14	32	57	11	20
Bez odgovora	-	-	3	2	1	-
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Analiziramo li ove pokazatelje, posebno obraćajući pažnju na ekstreme jako i prilično zainteresirane žene kao jedan modalitet te nezainteresirane, kao drugi, uočavamo da je Hrvatska sa 86% izbila na čelo zainteresiranih

	Irška		Italija		Luksemburg	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Često	20	8	15	8	21	13
Povremeno	47	43	53	36	53	61
Nikad	32	47	32	55	24	23
Bez odgovora	1	1	1	2	1	3
Ukupno	100	100	100	100	100	100

	Nizozemska		Portugal		Velika Britanija	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Često	19	13	5	3	19	13
Povremeno	59	56	50	33	53	51
Nikad	22	31	42	63	28	36
Bez odgovora	-	-	2	2	-	-
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Interes za politiku varira među spolovima i s obzirom na ovo pitanje, te se različito koncentrira u grupama pojedinih zemalja. Tako proizlazi da se u južnoeuropskim, mediteranskim zemljama (Španjolska, Italija, Portugal), o tim temama gotovo ne raspravlja, a u tome, dakako, prednjače žene. Slični postoci dovode Belgiju i Irsku među ove zemlje i premda su geografski znatno udaljene, očigledno je da su im tipovi političkih kultura bliski. Slijedi Grčka, u kojoj svaka treća žena apstinira od takvih tema, dok neočekivano, među razvijenim zemljama kao što su Danska, Luksemburg, Nizozemska i Francuska, čak više žena odgovara da nikada o tome ne razgovaraju s prijateljima, negoli u Grčkoj.

Kako razgovor o politici u krugu prijatelja shvaćamo kao pokazatelj intenziteta politiziranosti žena, onda su ovi podaci posve logični i razumljivi. Tamo gdje se žene općenito manje zanimaju za političku problematiku, rjeđe će o njoj raspravljati u privatnom krugu. O razlozima manje zainteresiranosti za politiku općenito govorit ćemo kasnije u ovom radu.

Moramo ovdje još istaknuti, da se pojam političkih razgovora uzimao u vrlo striktnom smislu te riječi i da su ga ispitanice jasno lučile od srodnih tema. Evo jedne ilustracije: Upitani 1987. godine raspravljaju li s prijateljima često, povremeno ili nikada o velikim socijalnim problemima kao što su ljudska prava, siromaštvo, glad, Treći svijet, jednakost spolova i slično, muškarci su sa "Nikada" odgovorili samo u 20% slučajeva, a žene u vrlo sličnom postotku — samo 22%. No, kad ih se upitalo o učestalosti razgovora o politici, 24% muškaraca i čak 39% žena odgovorilo je da to nikada ne čine.

Pogledajmo možemo li u našem istraživanju pronaći neko pitanje koje bi sadržajno bilo što sličnije ovome o kojemu smo upravo govorili, kako bismo ponovno omogućili komparaciju s europskim zemljama. Pronašli smo

ono o načinima dobivanja obavijesti o izborima i političkim strankama (političke teme), gdje se kao jedan od ponuđenih odgovora pojavio modalitet o razgovorima u krugu prijatelja. Kod oba spola gotovo je jednak postotak onih koji o političkoj problematici saznaju u krugu prijatelja (muškarci 23%, žene 26%). Ovom se podatku može prigovoriti da više govori o kanalima prikupljanja informacija, gdje su televizija i tisak kod oba spola na prvom odnosno drugom mjestu, ali je značajno to što je razgovor s prijateljima i kod žena i kod muškaraca na trećem mjestu po važnosti, uz vrlo sličan postotak.

Ukrštanje pojedinih modaliteta ove varijable sa spolnom strukturom, te komparacija Hrvatske i zemalja EZ-a nije izvediva zbog drukčije definiranih pitanja, što je u cjelokupnoj analizi političnosti žena Hrvatske stanoviti nedostatak.

Međutim, sljedeće pitanje iz istraživanja zemalja EZ-a ne samo da donosi nove informacije već je i usporedivo s našim podacima.

III.

Riječ je o odgovorima na pitanje: “Smatrate li se bliskima nekoj od političkih stranaka? Ako da, onda jako, prilično, više kao simpatizer ili uopće ne?”.

Moglo se očekivati da će manji broj Europljana biti blizak nekoj političkoj stranci za što su nam indicije pružale do sada obrađene varijable. Također je logična hipoteza kako će i ovdje žene osjetno zaostajati za muškarcima, čak se moglo očekivati da će razlike biti još veće od dosadašnjih, jer bliskost (članstvo i simpatizerstvo) zahtijeva niz novih pretpostavki koje su dodatna iskušenja za žene. Kako smo dosad ustanovili da su europske žene u cijelosti, a posebice po skupinama zemalja iskazivale manju političnost, nema razloga očekivati da njihovi odgovori sada bitno odudaraju od dosadašnjih. Tko ne iskazuje poseban interes za politiku i o njoj ne raspravlja u krugu prijatelja, očigledno neće osjećati niti posebnu bliskost prema nekoj političkoj stranci (vidi Tablicu 5).

Tablica 5: Bliskost političkim strankama prema spolu

	Muškarci%	Žene%
Jako blizak	12	9
Prilično blizak	19	17
Simpatizer	31	30
Nije blizak	34	40
Bez odgovora	4	4
Ukupno	100	100

Samo je 12% muškaraca i 9% žena izjavilo da su jako bliski nekoj političkoj stranci!

Ovi podaci posve jasno potvrđuju iznijetu hipotezu. Očigledno postoji značajna razlika između zainteresiranosti za politiku općenito i svrstavanja uz neku opciju. Općeniti razgovor o politici ne mora nužno podrazumijevati osobitu upućenost u neku problematiku; on dozvoljava i komociju nezauzimanja stava o stranama u prijetor. Međutim, bliskost nekoj političkoj soluciji, koja istodobno može apsorbirati i članstvo i simpatizerstvo znači mnogo više — odabir, opredjeljenje. Ono pak pretpostavlja znanje, informiranost i izjašnjavanje bilo formalne prirode (pripadnost članstvu), bilo neformalne (simpatiziranje političke stranke). Prisjetimo li se ranije konstatiranog stupnja zainteresiranosti Europljana za politiku, posebice žena, i ne čudi da je u Europi dvanaestorice čak 34% muškaraca i 40% žena izjavilo da nisu bliski niti jednoj političkoj stranci!

Našu drugu hipotezu o osjetnoj razlici prema spolu, moguće je samo djelomično prihvatiti. Žene, prema očekivanju, zaostaju za brojem muškaraca, ali razlike nisu posebno velike.

Podaci iz istraživanja "Izbori '95" omogućuju nam usporedbu s europskim zemljama, štoviše, varijable su formirane tako da se može dobiti precizan uvid koliko od "bliskih" nekoj političkoj stranci u Hrvatskoj otpada na članove, a koliki dio na simpatizere (vidi Tablicu 6).

Tablica 6: Članstvo i bliskost političkoj stranci prema spolu

	Jeste li član neke političke stranke ?		Smatrate li se općenito bliskim nekoj političkoj stranci ?	
	Muškarci%	Žene%	Muškarci%	Žene%
Da	14	4	53	52
Ne	86	96	47	48
Ukupno	100	100	100	100

Svaki drugi ispitanik u Hrvatskoj smatra se bliskim nekoj od političkih stranaka, a razlike prema spolu gotovo ne postoje. Izdvojimo li negativan odgovor, u usporedbi sa zemljama Europske zajednice, riječ je o znatnoj razlici i nova je potvrda hiperpolitiziranosti naših ljudi. Međutim, kao što smo ranije predvidjeli, formalno opredjeljivanje (ulazak u neku političku stranku) predstavlja kvalitativan pomak od svrstavanja u intimni krug prema svrstavanju na javnoj, političkoj sceni, odnosno, predstavlja dodatni filter kroz koji se malobrojni odlučuju provući. To jasno potvrđuje niski postotak članova među muškarcima (14%) i osjetno nizak kod žena (4%). Spomenuti postotak žena koje se odlučuju na političko djelovanje (samo članstvo to još ne jamči, već funkcija omogućuje istinski aktivan odnos), djeluje možda nelogično s obzirom na izraženi interes naših žena za poli-

tiku i raspravljanje o njoj, ali samo na prvi pogled. Problemom aktivizacije žena bavila su se, a i danas se bave, razna istraživanja⁸ koja su pokušala dati odgovor na pitanje zašto je malo žena u politici.

U namjeri unošenja više svjetla u tu problematiku, europski su istraživači postavili ispitanicima Europske zajednice sljedeće pitanje: “Ponekad se kaže da je politika muški posao, a ne ženski. Slažete li se osobno s time u cijelosti, slažete se, ne slažete ili apsolutno odbijate?” Dok su europski ispitanici 1975.⁹ izjavili da se s time asolutno ne slažu u 37% slučajeva, 1983. godine postotak je porastao na 40%, a 1987. na čak 54%.¹⁰ To konkretno znači da svaki drugi stanovnik Europske zajednice smatra kako je sudjelovanje u politici podjednako normalna aktivnost za oba spola. Ovaj pozitivan trend razvoja društvene svijesti upotpunjuje i odgovor na pitanje: “Općenito, biste li imali više povjerenja u muškarca negoli u ženu kao zastupnika u parlamentu?”. Europljani su sve manje skloni odgovoru “Više povjerenja u muškarca”, što pokazuje 38% odgovora 1975. godine, 30% u 1983. i 22% u 1987. godini.¹¹ Logično je za očekivati da sve zemlje Europske zajednice ne prihvaćaju u jednakoj mjeri ženin iskorak u javnu sferu života. O razlikama svjedoče odgovori na pitanje o stupnju povjerenja u muškarce, odnosno, žene pri obavljanju raznih poslova. Dok u Danskoj 86% ljudi iskazuje jednako povjerenje, u Nizozemskoj to čini 75%, u Grčkoj i Portugalu 52%, Italiji 54%, Španjolskoj 56% i Irskoj 43% osoba.¹²

IV.

Ne želeći se zaustaviti samo na opisu stanja, europski su istraživači izdvojili tri moguća katalizatora zainteresiranosti žena za političku problematiku — riječ je o dobi, obrazovnoj razini i uključenosti u svijet rada izvan doma.

Već su ranija istraživanja ukazivala na povezanost obrazovanja i interesa za politiku. Ilustracije radi, jedno je istraživanje u Francuskoj 1988. godine pokazalo da među jako zainteresiranima za politiku ima samo 3% osoba bez visoke spreme, dok je onih s diplomom bilo 32%, dakle čak deset puta više.¹³ Žene ove obrazovne kategorije bile su u sličnoj mjeri

⁸Leinert Novosel, S. 1990.

⁹Mossus—Lavau, J., isto, str. 2.

¹⁰Isto.

¹¹Rezultati u: *Women and Men of Europe in 1987*, supplement No. 26 of *Women of Europe*.

¹²Ranger, J. 1990., str. 145.

¹³Isto.

zainteresirane za politiku kao i muškarci. Istraživanja u našoj zemlji također su još u prošlom političkom sustavu ukazivala na visoku obrazovnu razinu kao preduvjet interesa, a posebice djelovanja žena u političkom životu.¹⁴

Zaposlenje kao iduća varijabla gotovo se logično nastavlja na obrazovnu razinu kao druga moguća kočnica, odnosno akcelerator porasta interesa za političku problematiku. Već smo konstatirali da tradicionalne političke kulture južnoeuropskih zemalja sagledavaju ženu kao osobu isključivo vezanu uz dom, obitelj, dakle privatnu sferu života. S druge strane, razvijene europske zemlje bilježe intenzivno uključivanje žena u sve sfere javnog života. Može se očekivati stoga da će žene u zemljama gdje se rijetko zapošljavaju izvan doma imati manje interesa i mogućnosti za političko djelovanje, negoli žene iz ove druge skupine, koje se gotovo u sličnoj mjeri kao i muškarci uključuju u svijet rada. Ovo potvrđuju mnoga istraživanja od kojih izdvajamo ono u Francuskoj 1978. godine,¹⁵ gdje se jasno pokazala sveza između aktivnosti žena i njihova interesa za politiku. Dok su zaposlene izvan doma u 29% slučajeva izjavljivale kako nikada ne vode političke razgovore u krugu bliskih prijatelja, od žena koje su nekada bile aktivne za taj se odgovor izjasnilo njih 35%, a one koje nikada nisu radile izvan doma to su izjavile u 39% slučajeva. Dakle, sadašnja ili nekadašnja aktivnost žena izvan doma jasno djeluje na političnost žena, baš kao i viši, odgovorniji položaji na profesionalnoj ljestvici. I o tome postoje podaci koji pokazuju kako je među nekvalificiranim osobama u Francuskoj 1988. godine¹⁶ 43% muškaraca i 24% žena bilo vrlo ili dosta blisko nekoj političkoj stranci, dok je među višim rukovoditeljima i intelektualnim profesijama taj odnos bio 55% među muškarcima i 58% kod žena.

Podsjetimo usput i na nalaze naših istraživanja iz 1990. godine¹⁷— žene koje su volonterski bile uključene u političko djelovanje, dakle i zainteresirane i aktivne uz osnovnu profesiju, i na svojim su radnim mjestima obavljale funkcije nižih rukovoditelja (37%) ili viših u 53% slučajeva. Na žalost, već smo tada ukazali na to da teško možemo sa sigurnošću tvrditi o smjeru uzročnosti ove veze. Moguće je da interes za politiku i djelovanje u njoj vode rukovodnim položajima, jednako kao i to da rukovodeće uloge zahtijevaju uključivanje u političko djelovanje. Osim toga, moguće je da neki prethodni faktor (aktivistički sindrom) dovodi do oba ova oblika aktivnosti, pa je dakle korelacija među njima spuriozna.

Spomenimo još i vezu između godina života i interesa za politiku, koju europski istraživači smatraju posebno kompleksnom nudeći obrazac prema

¹⁴Leinert Novosel, S., isto.

¹⁵Ranger, J., isto.

¹⁶Mossus Lavau, J., isto, str. 10.

¹⁷Leinert Novosel, S., isto.

kojemu mlađi i stariji ljudi, posebice žene, pokazuju manju sklonost političkim temama, dok je kod ljudi srednjih godina ona posebno naglašena. Što se tiče odnosa među spolovima najmanje su razlike pronađene kod mlađih osoba (od 18 do 29 godina) i iznose samo šest indeksnih poena razlike u odgovoru na pitanje zanima li ih politika jako ili prilično. S godinama se razlike potenciraju, do 14 indeksnih poena oko pedesete godine života, da bi nakon šezdesete godine bila zabilježena stagnacija pa i smanjivanje razlika u odgovorima muškaraca i žena.¹⁸

Kako i u ovom slučaju raspoložemo komparativnim podacima za Hrvatsku, bit će zanimljivo vidjeti kako se u nas raspodjeljuje zanimanje za politiku prema dobi ispitanika, te da li se ove "pravilnosti" u nas potvrđuju ili ne.

A) Krenimo redom i pogledajmo kako se u zemljama Europske zajednice 1989. godine odgovaralo o učestalosti političke rasprave s obzirom na obrazovnu razinu ispitanika i spol.

Tablica 7: Učestalost političke rasprave s obzirom na razinu obrazovanja i spol (Europska zajednica)

Učestalost rasprave	Razina obrazovanja					
	Niska		Srednja		Visoka	
	M %	Ž %	M %	Ž %	M %	Ž %
Često	17	8	19	11	23	17
Ponekad	46	35	55	52	55	55
Nikada	35	55	25	36	21	27
Bez odgovora	2	2	1	1	1	1
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Što više raste razina obrazovanja, češće se o politici razgovara u krugu prijatelja. Podsjetimo li da je riječ o pokazatelju političnosti ispitanika, proizlazi da je visoko obrazovanje jedan od glavnih preduvjeta zainteresiranosti za politiku.

Razlike prema spolu nisu velike, a i one se smanjuju usporedo s porastom razine obrazovanja. To znači da je školovanje vrlo značajan akcelerator uključivanja žena u područje političkog interesa i djelovanja. Zanimljivo je da se ovo pravilo potvrđuje gotovo u svim zemljama Europske zajednice (Tablica 8).

¹⁸Mossus Lavau, J., isto, str. 15.

Naše istraživanje pokazuje da se u razgovor s prijateljima o političkoj problematici uključuju u visokom postotku (gotovo 58%) čak i osobe niske razine obrazovanja!

Ostali podaci donose potvrdu teze da viša razina obrazovanja dovodi i do jače politiziranosti pojedinca, kao i do približavanja odgovora muškaraca i žena istog obrazovnog stupnja. Ovo potvrđuje i sljedeća tablica, koja izravno odgovara na pitanje o interesu za izbore (politiku) prema razinama obrazovanja i spola ispitanika.

Tablica 10: Interes za izbore (politiku), prema obrazovanju i spolu

Interes za izbore	Obrazovanje					
	Nisko		Srednje		Visoko	
	M %	Ž %	M %	Ž %	M %	Ž %
Jako	34,8	18,2	31,8	26,2	48,8	31,7
Srednje	45,6	62,9	54,4	60,9	45,1	61,1
Ravnodušni	19,6	18,9	13,8	12,9	6,1	7,3
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zanimljivo je ovdje ukazati na razlike u intenzitetu zanimanja za koje se muškarci i žene opredjeljuju. Žene se naime češće odlučuju za srednji intenzitet negoli muškarci, bez obzira na obrazovnu razinu. Međutim kad se udruže modaliteti srednjega i jakog intenziteta, razlike s obzirom na spol iščezavaju, a interes kod oba spola pokazuje tendenciju rasta povećanjem razine obrazovanja. Je li ova razlika u intenzitetu ženske opreznosti posljedica izbjegavanja ekstremnih odgovora, nesigurnosti zbog izravnog zahtjeva za izravnim izjašnjavanjem, odgovaranja u skladu s onim što bi se očekivalo od njih ili nečega drugog, ovdje ne možemo sa sigurnošću tvrditi.

Ono što ovdje posebno intrigira u odnosu prema ostalim europskim zemljama jest minimalna ravnodušnost žena za ovu problematiku. Žene najniže obrazovne razine samo se u 19% slučajeva odlučuju za taj odgovor, dok među visokoobrazovanim, kakvih ima samo 7%, europski podaci pokazuju osjetno drukčiju sliku.

Usporedimo li to s najnižim postotkom u zemljama Europe (misli se na 12% zabilježenih odgovora visokoobrazovanih žena Luksemburga, Njemačke i Grčke), naš podatak je gotovo upola manji, što ponovno svjedoči o naglašenom političkom interesu naših visokoobrazovanih žena u usporedbi s Europom.

B) Promotrimo sada potvrđuju li nalazi europskog istraživanja drugu, već spomenutu tezu o povezanosti zaposlenosti žena i zainteresiranosti za politiku. Ispitanici su bili podijeljeni na dvije skupine: grupu aktivnih, zaposlenih izvan doma, i one koji su nezaposleni, bez obzira na razlog.

Bila su im postavljena pitanja o učestalosti razgovora o politici i dobiveni sljedeći odgovori (Tablica 11):

Tablica 11: Učestalost razgovora o politici s obzirom na zaposlenost izvan doma i spol

Učestalost rasprave	Zaposleni		Nezaposleni	
	Muškarci %	Žene %	Muškarci %	Žene %
Često	20	14	19	10
Povremeno	55	51	47	42
Nikad	24	34	33	46
Bez odgovora	1	1	1	2
Ukupno	100	100	100	100

Očigledno je da je veza između zaposlenosti izvan doma i zainteresiranosti za političke razgovore potvrđena i ovim nalazima. Ona se odnosi na oba spola: dok su se nezaposleni muškarci odlučili za odgovor “Nikad” u 33% slučajeva, taj je postotak kod zaposlenih smanjen na 24%; kod žena je razlika u zaposlenosti dovela do smanjenja takvih odgovora sa 46% na 34%. U prilog ovome idu i odgovori na izravno postavljeno pitanje o zanimanju za politiku gdje zaposleni izvan doma drukčije ocjenjuju svoj interes od nezaposlenih osoba: 15% muškaraca i 24% zaposlenih žena odgovorili su da ih politika uopće ne zanima, dok su u drugoj skupini takvi odgovori pronađeni kod 22% muškaraca i 35% žena.¹⁹

Iako je zaposlenost izvan doma važan činitelj porasta interesa žena za politiku, ipak nas njihovi skromniji postoci kod žena upućuju na zaključak da ta zaposlenost ne djeluje u istoj mjeri kod oba spola. Porast motivacije za politiku ne osigurava se samo zapošljavanjem, već i značenjem radnog mjesta na kojemu se netko nalazi. Budući da je poznata slabija zastupljenost žena u rukovodnim strukturama poduzeća, logična je i njihova veća udaljenost od političkih tema.

Zanimljivi su neki primjeri europskih zemalja! U Italiji, na primjer, 29% zaposlenih muškaraca i 46% zaposlenih žena nikada ne vode razgovore o politici, dok kod nezaposlenih ti postoci iznose 38% za muškarce i 61% kod žena. Za razliku od toga, u Nizozemskoj, gdje je stanovništvo naročito zainteresirano za politiku, zaposlene su osobe u osjetno manjoj mjeri odgovarale da nikada ne vode političke razgovore, i to jednako bez obzira na spol — 24%. Kod nezaposlenih se razlika između muškaraca i žena potencira te postotak kod muškaraca iznosi ponovno 24%, a kod žena raste na 35%. Spomenimo još i Belgiju kao zemlju gdje ljudi općenito malo razgovaraju o politici. I ovdje postoje razlike s obzirom na

¹⁹Mossus—Lavau, J., isto, str. 15.

Postoci jasno ukazuju na manje zanimanje ispitanika za političke razgovore u mlađoj životnoj dobi (od 15. do 24. godine) te starijoj dobnoj skupini (iznad 55 godina). Srednje godine, one od 25. do 55., razdoblje je života u kojem se Europljani najviše okreću političkim temama. Razlike između muškaraca i žena konstantne su, štoviše blago se potenciraju porastom dobi ispitanika. Proizlazi da se mladi muškarci i žene najmanje razlikuju po učestalosti rasprave o političkim temama, što je međutim posljedica toga što se u to vrijeme uopće manje bave politikom u tradicionalnom značenju te riječi, dok u starosti ove razlike postaju sve očitije. One dakako variraju kod pojedinih zemalja, pa su tako najizrazitije u skupini mediteranskih zemalja Europe: u Italiji žene starije od 55 godina u 60% slučajeva izjavljuju da nikada ne vode političke razgovore, u Portugalu čak 72% odgovara isto, da bi u Španjolskoj postotak bio još viši — čak 84%. Istaknimo i to da su ovi postoci za čak 25 indeksnih poena veći od postotaka za muškarce!

U srednjoj i sjevernoj Europi postoci su općenito niži i sličniji s obzirom na spol. Posebnu skupinu ovdje čine Njemačka sa 9% muškaraca i 21% žena koji ne vode političke razgovore u toj dobi, te Danska sa 15% muškaraca i 29% kod žena. Nešto su viši postoci zabilježeni kod Nizozemske i Luksemburga, ali se oni po spolu ne razlikuju više od 10 indeksnih poena.

Koliko se u tom pogledu razlikuju ispitanici u Hrvatskoj? Javljaju li se pronađene pravilnosti s obzirom na dob i u podacima našeg istraživanja?

Na izravno pitanje o interesu za izbore (politiku) dobiveni su sljedeći odgovori (Tablica 14):

Tablica 14: Interes za izbore (politiku) s obzirom na dob i spol ispitanika

Interes za izbore	18-25 g.		26-39 g.		40-50 g.		51 g. i više	
	M %	Ž %	M %	Ž %	M %	Ž %	M %	Ž %
Jako	16	16	33	18	47	33	60	36
Srednje	66	65	52	68	44	56	43	51
Ravnodušan	18	19	15	14	9	11	7	13
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100

Za razliku od europskih pokazatelja, u nas je, zanemarimo li intenzitet (zbrojeni jako i srednje zainteresirani), interes za politiku stalan i izrazito visok bez obzira na dob ispitanika. Razlike među spolovima gotovo su zanemarive. O tome jasno svjedoče i postoci ravnodušnih prema politici.

Analiza intenziteta pak pokazuje da kod mladih prevladava srednji interes za politiku, uz minimalni broj ravnodušnih prema europskim postocima. Jaki intenzitet interesa raste s godinama života, uz stalnu razliku među spolovima koja se pojavljuje oko 26. godine života, kad se pretpostavlja

da se interes žena za politiku u većoj mjeri prenosi iz javne političke sfere u privatnu sferu života. Ove se razlike ne umanjuju niti kod najstarije dobne skupine, što je osjetno drugačije negoli kod analiziranih europskih zemalja.

Naša je posebnost i činjenica da osobe starije od 51 godinu iskazuju jači interes za politiku, negoli one mlade životne dobi! Bave li se u Hrvatskoj politikom uglavnom “starci”?

Zaključci

Početak posljednjeg desetljeća stanovnici Europske zajednice iskazali su veći interes za politička događanja, negoli u ranijim razdobljima u koji-ma su takva istraživanja vršena.

Očekivana razlika između muškaraca i žena postoji i dalje, bez obzira na to je li mjerena izravnim odgovorima o osobnoj zainteresiranosti ili na neizravan način — mjerenjem učestalosti rasprava o politici u krugu prijatelja i procjenom bliskosti nekoj od političkih stranaka.

Izdvajanjem mogućih uzroka veće ili manje zainteresiranosti europskih žena za politiku (razine obrazovanja, zaposlenosti izvan doma i dobi ispitanika), pronađeno je sljedeće: porast obrazovanja najizravnije djeluje na zainteresiranost žena za politiku; zaposlenost izvan doma pokazala se značajnim faktorom porasta zainteresiranosti, ali u manjoj mjeri kod žena negoli kod muškaraca; s obzirom na dob spolne su razlike stalno prisutne s tendencijom porasta tijekom godina života.

Ove zakonitosti koje se odnose na sve zemlje članice Europske zajednice, omogućuju grupiranje pojedinih zemalja s obzirom na intenzitet u kojem su one u njima prisutne.

Tako dolazimo do prve skupine zemalja, južноеuropskih, mediteranskih zemalja (Španjolska, Portugal i Italija) koje karakterizira izrazito niska razina ženskog zanimanja za politiku, rijetko uključivanje spomenute problematike u ženske privatne razgovore, te nizak stupanj bliskosti nekoj od političkih opcija. Više obrazovanje i ovdje djeluje na porast interesa žena za politiku, ali su njegovi ukupni dosezi još uvijek skromni i ukazuju na osjetno zaostajanje žena u usporedbi s muškarcima; slični su zaključci mogući uzme li se u razmatranje zaposlenost izvan doma ili starosna distribucija ispitanica ove skupine zemalja.

Kratko objašnjenje ovih nalaza upućuje na specifičan tip političke kulture kao odraz naglašeno tradicionalnih, izoliranih sredina koje ženu toleriraju tek u privatnoj sferi života, što automatski smanjuje mogućnosti interesa i djelovanja u politici. U mjeri u kojoj će rasti broj visokoobrazovanih žena zaposlenih izvan doma, povećavat će se i njihova političnost, premda zasigurno sporije, negoli u zemljama drukčijeg kulturnog kruga.

Belgija i Irska čine stanovitu prijelaznu skupinu koja registrira slične, iako nešto povoljnije pokazatelje za žene, negoli u prvoj grupi spomenutih zemalja. Iako zemljopisno i ekonomski nisu bliske, ove zemlje očigledno imaju srodne tipove političke kulture koji ih izdvajaju u zasebnu cjelinu. Dalji zaključci o ovom problemu bili bi mogući tek nakon još detaljnijih ispitivanja.

Treću i najbrojniju grupu čine sve ostale zemlje srednje i sjeverne Europe kojima se zbog iznimnih rezultata slobodno može pridružiti i Grčka. Njihova je temeljna značajka zainteresiranost žena za politiku koja je tek nešto manja od one muškaraca! Ona je u velikoj mjeri rezultat porasta obrazovne razine žena, uključivanja u posao izvan doma, iz čega logički slijedi interes za sva područja javnog života, uključivši politiku kao njegov najosjetljiviji dio. Riječ je, dakako, o modernom tipu političke kulture koji izjednačuje šanse svih pojedinaca, potvrđujući sposobnost, a ne ukorijenjene stereotipe vezane uz spol.

Za nas je, bez sumnje, najzanimljivija slika Hrvatske!

Naši su ljudi izrazito zainteresirani za politiku, u znatnoj mjeri političke teme dominiraju u razgovorima s prijateljima, a svaki drugi ispitanik u Hrvatskoj svjedoči o bliskosti nekoj političkoj stranci.

Ovdje posebno ističemo nalaz o gotovo istovjetnim odgovorima muškaraca i žena na svako od postavljenih pitanja, što se pojavljuje kao hrvatska posebnost.

Tako proizlazi da su žene u Hrvatskoj zainteresiranije za politiku od žena u Danskoj, Njemačkoj, Nizozemskoj, Velikoj Britaniji, Grčkoj, Luksemburgu, Irskoj, Španjolskoj, Belgiji, Italiji i Portugalu! Istodobno, one iskazuju veći interes za politiku od europskih muškaraca!

I kod nas porast razine obrazovanja dovodi do porasta interesa i još većeg približavanja odgovora s obzirom na spol ispitanika. Međutim, pojednostavljeno, kod nas gotovo da i nema nezainteresiranih za politiku (kod žena najniže obrazovne razine njih samo 19% ne zanimaju političke teme, dok kod visokoobrazovanih to izjavljuje tek 7% žena)! Ovi su podaci upola niži od najnižih zabilježenih u razvijenim europskim zemljama (Njemačka, Luksemburg, itd.).

Osim toga, kod nas su muškarci i žene podjednako zainteresirani za politiku, bez obzira na to jesu li u radnom odnosu ili nisu; štoviše, intenzitet interesa je kod obje skupine ponovno izrazito naglašen.

I zaključimo s još jednim rijetkim nalazom: interes za politiku ne slijedi zakonitosti europskih zemalja u pogledu povezanosti s dobi života. Podsjećamo, dok kod njih u najstarijoj dobnoj skupini zanimanje za politiku opada i udaljuje odgovore muškaraca i žena, kod nas tijekom života interes raste, pa kod najstarijih muškaraca i žena bilježimo čak dva puta manje ravnodušnih prema politici negoli u mlađoj životnoj dobi!

Kako objasniti ove posebnosti?

Kad bismo raspolagali sličnim podacima o još nekoj od zemalja u tranziciji, vjerojatno bismo naglašeni interes za politiku mogli objasniti srazmjerno jednostavno: ukidanje totalitarnih sustava i otvaranje mogućnosti kreativnog djelovanja u demokraciji uvjetuje veću osjetljivost i potrebu pojedinca da o politici razmišlja i o njoj zauzima stavove. Pri tome moramo naglasiti da smo svjedoci tragičnih, ratnih iskustava, koja ne samo da naše muškarce i žene nisu mogla ostaviti ravnodušnima, nego su zaokupila pažnju cijele svjetske javnosti. U tom kontekstu politika se toliko približila pojedincu, da je došlo do poistovjećivanja interesa za politiku s interesom za vlastiti opstanak i budućnost.

Podsjetimo ovdje i na to da je socijalizam pola stoljeća “odgajao” ljude u smislu jednakosti i ravnopravnosti muškaraca i žena, te njihovim pravom i obvezom da u jednakoj mjeri budu informirani i uključeni u političko djelovanje.

Isto tako, jednako obrazovanje i zapošljavanje izvan doma bez obzira na spol, bilo je imperativom ondašnje ideologije.

Ovo naslijeđe socijalizma u okolnostima zamjene jednoga političkog sustava drugim i ratnih stradanja, objašnjava ne samo veliku političnost ljudi uopće, već i sličnost odgovora muškaraca i žena! Iz tih razloga, žene u Hrvatskoj po interesu za politiku znatno odskaču prema ženama iz ostalih europskih zemalja!

Literatura

Leinert Novosel, S., *Žene — politička manjina*, Radničke novine, Zagreb, 1990.

Moussuz—Lavau, J. *Women and men of Europe today, Attitudes toward Europe and politics*, Supplement to *Eurobaromaitre* 31 A, br. 35, Pariz, svibanj, 1991.

Ranger, J. “Are the French interested in politics?”, *The French voter in questions*, Pariz, Press of the National Foundation of Political Sciences, 1990.

Supplement no 16. to *Women of Europe, Women and men of Europe 1983*.

Supplement no 26. to *Women of Europe, Women and men of Europe 1987*.

Smiljana Leinert Novosel

CROATIAN WOMEN IN EUROPE

Summary

The central features of the political “profile” of European women at the beginning of this decade have been a diminished interest in politics, infrequent inclusion of political topics in private conversations, and a decreased willingness to adopt a political option.

Compared to other European countries, Croatia projects an entirely different image: a pronounced interest of women for politics, very similar to men’s! This partly proves the “law” that a rise in the level of education, working outside home, and middle age are the catalysts for the inclusion of women in the world of politics. The transition, the war and the “legacy” of socialist ideology account for this massive public interest in politics and the negligible gender differences.